पवन आलोकका केही कविता सङ्ग्रहका कविताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह नेपाली दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी :
नवराज तिमल्सिना
क्रमाङ्क १३/०६५/०६७
परीक्षा क्रमाङ्क : २२००४४
त्रि.वि दर्ता नं. १०९२३-९४
पाटन संयुक्त क्याम्पस
नेपाली शिक्षण समिति
स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटनढोका, ललितपुर

२०६९

प्रा.डा. कृष्णप्रसाद दाहाल
शोधनिर्देशक

पवन आलोकका केही कविता सङ्ग्रहका कविताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह नेपाली दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी :
नवराज तिमल्सिना
क्रमाङ्क १३/०६५/०६७
परीक्षा क्रमाङ्क : २२००४४
त्रि.वि दर्ता नं. १०९२३-९४
पाटन संयुक्त क्याम्पस
नेपाली शिक्षण समिति
स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटनढोका, ललितपुर

२०६९

सिफारिस-पत्र

शोधार्थी श्री नवराज तिमल्सिनाले त्रि.वि. मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको आवश्यक परिपूर्तिका लागि **पवन आलोकका केही कविता सङ्ग्रहका कविताको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । पवन आलोक नेपाली साहित्यमा गाढा (Bold) मसीले अङ्कित नाम हो । तीसको दशकदेखि नेपाली साहित्यमा कलम चलाउँदै आउनु भएका आलोकका फुटकर रचना विभिन्न पत्र पत्रिकाहरूमा प्रकाशित हुँदै आइरहेका छन् । पुस्तकाकार कृतिका रूपमा उहाँका दुईवटा कृतिहरु प्रकाशित भइसकेका छन् । **पवन आलोकका केही कविता** (कविता सङ्ग्रह) ले दोस्रो संस्करण प्राप्त गरिसकेको छ । **युरोपको झझल्को** नियात्रा सङ्ग्रहको नाम हो । गद्य र पद्यमा समान किसिमले कलम चलाउन सफल पवन आलोकले राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा विभिन्न प्रशासनिक निकायमा विशिष्ट योगदान दिएको पाइन्छ । साहित्य साधना र साहित्य सेवामा सक्रिय सहभागिता जनाउँदै उहाँले योगमाया पुरस्कारको स्थापना गरी प्रथम सहिद नारीप्रति महत्त्वपूर्ण सम्मान र आस्था प्रदर्शन गर्नुभएको छ । जहानिया राणा शासनको अन्त्य र नेपाली नारीको मुक्ति र उत्थानका लागि आवाज बुलन्द गर्दै सामूहिक जल समाधि लिने योगमायाको नाम नेपालको इतिहासमा स्वर्णाक्षरले लेखिएको छ । योगमायाको नाममा व्यक्तिगत रूपमा पुरस्कार स्थापना गरेर साहित्य, राजनीति र समाज सेवाका क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान दिने नारीलाई यो पुरस्कार प्रदान गर्दै आइरहेको छ ।

नेपाल स्रष्टा समाजका महासचिव पवन आलोकका जीवनी र व्यक्तित्वका विविध आयामहरूलाई समेटेर शोधार्थी नवराज तिमल्सिनाले यस शोधपत्रमा **पवन आलोकका केही कविता** कविता सङ्ग्रहको कविता तत्त्वका आधारमा अध्ययन र विश्लेषण गर्नुभएको छ । कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको ऐतिहासिक चिनारी दिँदै शोधार्थी तिमल्सिनाले आलोकको कविता यात्रालाई समेत चिनाउने काम गर्नु भएको छ । युरोपको झझल्को नियात्रात्मक कृतिको यथायोग्य किसिमले अध्ययन गर्ने शोधार्थी पछि पर्नुभएको छैन । शोधार्थी नवराज तिमल्सिनाले यो शोधपत्रको लेखन शोधविधिकै मान्यतामा आबद्ध भएर गर्नुभएको छ । म उहाँको लेखनप्रति पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति, स्नातकोत्तर कार्यक्रम समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

दिनाङ्कः २०६९।०४।२८

प्रा. डा. कृष्णप्रसाद दाहाल
शोधनिर्देशक
स्नातकोत्तर कार्यक्रम
नेपाली शिक्षण समिति
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पाटन संयुक्त क्याम्पस
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम

मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली विभागको समूह २०६५-२०६७ का छात्र नवराज तिमल्सिनाले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको ऐच्छिक प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **पवन आलोकका केही कविता सङ्ग्रहका कविताको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र समुचित मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ :

१. प्रा. डा. कृष्णप्रसाद दाहाल ....
(शोधनिर्देशक)

२. प्रा. डा. जगदीशचन्द्र भण्डारी ....
(संयोजक)

३. सह. प्रा. डा. केदार न्यौपाने ....
(विभागीय प्रमुख)

४. सह. प्रा. रमेशकुमार भट्टराई ....
(बाह्य परीक्षक)
रत्न राज्य क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौँ

दिनाङ्क: २०६९।०४।३२

कृतज्ञता ज्ञापन

पवन आलोकका केही कविता सङ्ग्रहका कविताको अध्ययन नामक प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको परिपूर्तिका लागि आदरणीय गुरु प्राध्यापक **डा.कृष्णप्रसाद दाहालज्यू**को कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो कार्य व्यस्तताका बाबजुद पनि मलाई यो शोधपत्र तयार पार्न निरन्तर सुझाव, सल्लाह र सहयोग पुऱ्याउनु हुने श्रद्धेय गुरुप्रति सर्वप्रथम म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गरी मलाई आफ्नो रुचिको विषयमा शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रमका संयोजक **प्रा.डा. जगदीशचन्द्र भण्डारी** र विभागीय प्रमुख **सह-प्रा.केदार न्यौपाने** तथा नेपाली विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका सिलसिलामा आफ्ना महत्त्वपूर्ण कामहरूलाई थाती राखी लिखित, मौखिक जानकारी दिएर र यत्रतत्र छरिएर रहेका सामग्रीहरू उपलब्ध गराएर तथा आफ्नो निजी घरमा रहेका पुस्तक एवम् पत्रपत्रिकाहरू दिएर सहयोग पुऱ्याउनुहुने आदरणीय शोधनायक पवन आलोकज्यू तथा उहाँका परिवारका सदस्यहरूप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । त्यसै गरी यस शोधपत्रको तयारीका लागि शोधनायक पवन आलोकका बारेमा आवश्यक जानकारी प्रदान गर्नुहुने वरिष्ठ साहित्यकार परशु प्रधानप्रति विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधपत्र तयार पार्नका लागि सम्पूर्ण माया, प्रेम तथा सद्भाव प्रदान गर्नुहुने परिवारजनप्रति म विशेष आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी शोधपत्रको यथासम्भव शुद्ध एवम् स्तरीय टङ्कण गरिदिने श्री हिमाल जि.सी. र सुश्री प्रमिला शाक्यलाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका निम्ति विविध सामग्री अध्ययन गर्न अवसर प्रदान गर्ने पाटन संयुक्त क्याम्पसको पुस्तकालय परिवारप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र प्रस्तुत गर्नका लागि हरतरहले सहयोग, सुझाव र आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइ दिनुहुने अग्रज शिवविक्रम तिमल्सिना र ठाकुरप्रसाद तिमल्सिनाप्रति हार्दिक श्रद्धासुमन अर्पण गर्दछु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली विभाग स्नातकोत्तर कार्यक्रम समक्ष पेस गर्दछु ।

दिनाङ्क : २०६९।०४।३२

नवराज तिमल्सिना
नेपाली स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्ष
क्रमाङ्क १३/०६५/०६७
परीक्षा क्रमाङ्क २२००४४
त्रि.वि दर्ता नं. १०९२३-९४
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर
२०६९

विषय सूची

सिफारिस पत्र

मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

		पृष्ठ सङ्ख्या
	अध्याय एक	**१-९**
	शोध परिचय	१
१.१	**विषय परिचय**	१
१.२	समस्या कथन	२
१.३	शोधको उद्देश्य	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५	शोधको औचित्य र महत्त्व	८
१.६	अध्ययनको क्षेत्र	८
१.७	शोधको सीमाङ्कन	९
१.८	सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	९
१.९	शोधपत्रको रूपरेखा	९
	अध्याय दुई	**१०-३५**
	कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको ऐतिहासिक स्वरूपको अध्ययन	१०
२.१	**परिचय**	१०
२.२	**कविताको व्युत्पत्ति र परिभाषा**	१०
२.२.१	व्युत्पत्ति	१०
२.२.२	**कविताको परिभाषा**	११
२.२.३	कविता सम्बन्धी पूर्वीय परिभाषा	११
२.२.४	कविता सम्बन्धी पश्चिमी परिभाषा	१३
२.२.५	नेपाली विद्वान्हरूका दृष्टिमा कविता	१५
२.३	**कविताका तत्त्वहरू**	१७
२.३.१	शीर्षक	१७
२.३.२	संरचना	१७
२.३.३	विषयवस्तु	१८
२.३.४	भावविधान	१८
२.३.५	लयविधान	१८
	बिम्बविधान	१९
२.३.७	भाषाशैली	१९
२.३.८	कथन पद्धति वा दृष्टिविन्दु	२०
२.३.९	व्यञ्जना	२१

२.४	**नेपाली कविताको ऐतिहासिक स्वरूप**	२१
२.४.१	नेपाली कविताको पृष्ठभूमि काल	२१
२.४.२	प्राथमिक कालीन नेपाली कविता	२२
२.४.३	माध्यमिक कालीन नेपाली कविता	२५
२.५	**आधुनिक नेपाली कविता र यसका प्रमुख धाराहरूको अध्ययन**	२६
२.५.१	नेपाली कविताको आधुनिक काल	२६
२.५.२	परिष्कारवादी धारा	२८
२.५.३	स्वच्छन्दतावादी-प्रगतिवादी धारा	२९
२.५.४	प्रयोगवादी धारा	३१
२.५.५	समसामयिक धारा	३२
२.६	**निष्कर्ष**	३४
	अध्याय तीन	**३६•४७**
	पवन आलोकको जीवनी र व्यक्तित्वको अध्ययन	३६
३.१	**परिचय**	३६
३.२	**पवन आलोकको जीवनीको अध्ययन**	३६
३.२.१	जन्म र जन्मस्थान	३६
३.२.२	पारिवारिक पृष्ठभूमि	३६
३.२.३	बाल्यावस्था	३७
३.२.४	शिक्षादीक्षा	३८
३.२.५	आर्थिक अवस्था एवम् आजीविका	३८
३.२.६	पेसागत संलग्नता	३८
३.२.७	संस्थागत संलग्नता	३९
३.२.८	रुचि एवम् स्वभाव	४०
३.२.९	अविस्मरणीय घटनाहरू	४१
३.२.१०	भ्रमण	४१
३.३	**पवन आलोकको व्यक्तित्वको अध्ययन**	४१
३.३.१	शारीरिक व्यक्तित्व एवम् स्वभाव	४१
३.३.२	साहित्यिक व्यक्तित्व	४२
३.३.२.१	कवि व्यक्तित्व	४३
३.३.२.२	कथाकार व्यक्तित्व	४४
३.३.२.३	निबन्धकार व्यक्तित्व	४४
३.३.२.४	नियात्राकार व्यक्तित्व	४४
३.३.२.५	भूमिका लेखक व्यक्तित्व	४५
३.३.३	गैरसाहित्यिक व्यक्तित्व	४५
३.३.३.१	प्रशासकीय व्यक्तित्व	४५
३.३.३.२	शिक्षक व्यक्तित्व	४५
३.३.३.३	समाजसेवी व्यक्तित्व	४६
३.४	**निष्कर्ष**	४६

	अध्याय चार	**४८-१०४**
	पवन आलोकका केही कविता सङ्ग्रहका कविताको अध्ययन	४८
४.१	**परिचय**	४८
४.२	**पवन आलोकका केही कविता सङ्ग्रहका कविताको अध्ययन**	४९
४.२.१	गद्दाफीहरू	४९
४.२.२	जीवनको अर्थ	४९
४.२.३	तिम्रो प्रतीक्षामा	५०
४.२.४	ओली दाइलाई स्वर्गमा चिठी	५१
४.२.५	सहिद नबनाऊँ, सहिदका सपनाहरूलाई	५२
४.२.६	मेरो सपनाको नयाँ नेपाल	५३
४.२.७	जीवन एउटा सुन्दर कविता	५५
४.२.८	सपनाको व्यापार	५५
४.२.९	खोजेँ तिमीलाई	५६
४.२.१०	आठै नेतालाई खुलापत्र	५७
४.२.११	यस्तै छ मेरो देशको खबर	५८
४.२.१२	मेरो टु डू लिष्ट	५९
४.२.१३	तपाईंको आफ्नो	६१
४.२.१४	होली खेल्ने मन छैन	६१
४.२.१५	जाउँ कहाँ जाऊँ !!?	६२
४.२.१६	जीवन यात्रा	६३
४.२.१७	आजकल नेताज्यूलाई आराम छैन	६४
४.२.१८	मन	६५
४.२.१९	मृत्यु पराजित भएको छ	६६
४.२.२०	मेरी प्रेयसी पाख्रीबास	६७
४.२.२१	मेरै माटो प्यारो छ	६८
४.२.२२	मृत्यु मेरो नजिकैबाट गया	६९
४.२.२३	चेयर्स बेजिङ्ग !	६९
४.२.२४	तिमी	७०
४.२.२५	युद्धहरू	७१
४.२.२६	मेरो कुलुङ	७२
४.२.२७	नियति	७३
४.२.२८	सडकको खोजीमा	७४
४.२.२९	आइफेलबाट सगरमाथालाई हेर्दा	७५
४.२.३०	आउ उत्सव मनाऔँ !	७६
४.२.३१	अब त अति नै भो	७७
४.२.३२	तस्वीर आफैँ बोल्छ	७८
४.२.३३	मृत्युबोध	७८
४.२.३४	मलाई मुक्ति देउ !	७९
४.२.३५	म इमान खोजिरहेछु	८०

४.२.३६	प्रतीक्षा	८१
४.२.३७	धरहरा	८१
४.२.३८	प्रेम	८२
४.२.३९	श्रम र सीप	८३
४.२.४०	पग्लँदाछन् जिन्दगीका हिमालहरू	८४
४.२.४१	पाब्लो पिकासो : तिमी पनि रहेनौ अब	८५
४.२.४२	शिक्षा, संस्कृति र उद्योग	८५
४.२.४३	विज्ञान र मान्छे	८७
४.२.४४	शोकगीत	८८
४.२.४५	शहीदहरूप्रति	८८
४.२.४६	रहर	८९
	वर्तमान	९०
४.२.४८	एक मुक्तक	९१
४.२.४९	हामी जुन वर्तमान भोगिरहेछौँ	९१
४.२.५०	काठमाडौँ	९२
४.२.५१	नयाँ युगको प्रतीक्षामा	९३
४.२.५२	हामी आफूलाई तैयार पारिरहेछौँ	९४
४.२.५३	प्रेमः एक अभिव्यक्ति	९५
४.२.५४	च्याउँदा जिन्दगीको ढोकाबाट	९६
४.२.५५	रात	९८
४.२.५६	नदी	९९
४.२.५७	नदी जो बहन्छ	९९
४.२.५८	हामी नाटक रिहर्सल गरिरहेछौँ	१००
४.२.५९	दुई कविता	१०१
४.२.६०	वीर सपूतहरूको देश	१०२
४.३	**निष्कर्ष**	१०३
	अध्याय पाँच	**१०५-१२३**
	पवन आलोकका केही कविता सङ्ग्रहका कविताको मूल्याङ्कन	१०५
५.१	**परिचय**	१०५
५.२	**रचना / प्रकाशन सन्दर्भ**	१०५
५.३	**शीर्षक विधान**	१०६
५.४	**संरचना विधान**	१०७
५.५	**अन्तर्वस्तु विधान**	१०८
५.५.१	सामाजिक विषय	१०८
५.५.२	प्रकृति चित्रण	११०
५.५.३	राजनीतिक विषय	१११
५.५.४	सांस्कृतिक विषय	११२
५.५.५	स्वच्छन्दतावादी-प्रगतिवादी चिन्तन	११३
५.५.६	अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भ	११४
५.६	**लयविधान**	११५
५.७	**भावविधान**	११६

५.८	**बिम्बविधान**	११७
५.९	**प्रतीक- योजना**	११८
५.१०	**व्यङ्ग्यचेत**	११९
५.११	**भाषाशैली**	१२०
५.१२	**निष्कर्ष**	१२२
	अध्याय छ	**१२४•१३१**
	उपसंहार	**१२४**
साङ्केतिक शब्द		क
परिशिष्ट		ख”३
सन्दर्भ सामग्री		ङ”च

साङ्केतिक शब्द

आ.	:	आचार्य
आइ. ए.	:	इन्टरमिडिएट अफ आर्टस्
ई. पू.	:	ईशा पूर्व
एस्.एल्.सी.	:	स्कुल लिभिङ् सर्टिफिकेट
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
डा.	:	डाक्टर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नि.मा.वि.	:	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.बृ.श.	:	नेपाली बृहत् शब्दकोश
ने.रा.प्र.प्र.	:	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्र.	:	प्रकाशन
प्रा.	:	प्राध्यापक
प्रा. वि.	:	प्राथमिक विद्यालय
पृ.	:	पृष्ठ
बि.ए.	:	व्याचलर्स अफ आर्टस्
मा. वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	:	विक्रम संवत्
सम्पा.	:	सम्पादक
सह. प्रा.	:	सह-प्राध्यापक
सं.	:	संस्करण
स्व.	:	स्वर्गीय